

HORVÁTH ATTILA

Egy mindenki ellen, mindenki egy ellen? A 2017-es parlamenti választások és a kormányalakítás kihívásai Csehországban

2017. októberben hetedik alkalommal került sor képviselőházi választásokra a független Csehország történetében. Az ANO történelmi és egyben fölényes győzelmét sikertelen koalíciós tárgyalások követték, majd a kényszer szülte, Babiš vezette kisebbségi kormány elbukott a 2018. januári bizalmi szavazáson, így jelen tanulmány lezárásakor is teljességgel bizonytalan volt, hogy ki és milyen pártokra támaszkodva fogja kormányozni az országot. Írásomban elsőként a cseh pártrendszer eddigi történetét foglalom össze röviden, majd a második pontban a választások politikai háttérét és előzményeit mutatom be, kiemelve, hogy milyen tényezők vezettek az ANO győzelméhez. Ezt követően a választási rendszer felvázolására kerül sor, figyelmet szentelve annak a kérdésnek is, hogy a választási rendszer mennyiben volt kihatással a pártok eredményeire. A negyedik pontban a választás kimenetelét járom körül. Az eredmények értékelése során a 2017. októberi fejleményeket a cseh pártrendszer negyedszázados történetébe ágyazva elemzem, rámutatva, hogy a már az 1990-es évek közepétől a stabilitás számos jelét mutató, „nyugatos” cseh politikai rendszer karaktere a 2010-es választásokat követően jelentősen megváltozott. A 2013-as, majd még inkább a 2017-es választások nyomán napjainkra egy működését tekintve nehezen kiszámítható, képlékeny pártrendszer jött létre, amelyben – a „rég” pártok visszaszorulásával – a különböző populista erők megkerülhetetlen tényezőkké váltak. Végezetül kitérek a kormányalakítás nehézségeire is, kiemelve, hogy a jelenlegi politikai helyzet közjogi szempontból is több érdekességet tartogathat.

1. Stabilitásból instabilitás – a cseh pártrendszer negyedszázada

Csehszlovákia felbomlásával a két utóállam politikai fejlődése markánsan eltérő képet mutatott. Már az új európai demokráciákra vonatkozó korai elemzések különböző utat jósoltak a két államnak a pártrendszert és a pártversenyt meghatározó törésvonalakat illetően.¹ A későbbi empirikus vizsgálatok arra mutatattak rá,

¹ Herbert KITSCHL: „The Formation of Party Systems in East Central Europe” *Politics & Society* 1992/1.; Herbert KITSCHL: „Formation of Party Cleavages in Post-Communist Democracies. Theoretical Propositions” *Party Politics* 1995/4.; Geoffrey Evans – Stephen Whitefield: „Identifying the Bases of Party Competition in Eastern Europe” *British Journal of Political Science*, 1993/4. Utóbbi szerzők feltevésüket arra alapozták, hogy Csehországban nagyobb a sikeres gazdasági átmenet esélyei, és – Szlovákiával szemben – egy etnikailag viszonylag homogén nemzet alakult ki; ráadásul a csehszlovák állam felbomlása Szlovákia számára jelent nagyobb terhet az államépítés szempontjából.

hogy – Szlovákiával szemben – Csehországban a bal/jobbs versenyt szinte kizárólag a gazdasági kérdések (állam szerepe a gazdaságban, redisztribúció, privatizáció stb.) határozzák meg, és a többi témakör (mint pl. a nemzettel összefüggő kérdések, a valláshoz/egyházhoz való viszony vagy a kommunista múlttal való viszonyulás) jóval kisebb jelentőséggel van jelen.² A fentiekkel összefüggésben a pártrendszer gerincét alkotó pártok ideológiai profiljukat tekintve – szemben egyes szlovák pártokkal – sokkal inkább besorolhatóak voltak a hagyományos pártcsaládokba, és egyben sokkal inkább elhelyezhetőek voltak a bal/jobbs skálán, aláhúzva ezzel a cseh pártrendszer „nyugatos” jellegét – legalábbis ami a szereplőket illeti.³ Kitschelt és szerzőtársai négy posztkommunista demokráciára irányuló kutatása azt mutatta ki, hogy a vizsgált államok közül Csehországra volt a leginkább jellemző, hogy a meghatározó pártok kikristályosodott pozícióval rendelkeztek a gazdasági kérdésekben.⁴

A pártok versenyének igen fontos fejleményeként már az 1990-es évek közepére – kelet-közép-európai összevetésben tehát meglehetősen korán – kialakult egy kétpólusú verseny, amely nagyrészt megfeleltethető volt egyes hagyományos nyugati mintáknak. Mindez elsősorban abban tükröződött, hogy igen hamar kiemelkedett egy jobbközép és egy balközép párt, alapvetően meghatározva a következő másfél évtized versenyének struktúráját. Az ellenzéki esernyőszervezetként működő OF (Polgári Fórum) 1991-es felbomlását követően a jobboldal vezető ereje a mozgalom egyik utódja, az ODS (Polgári Demokrata Párt) lett.⁵ *Václav Klaus* vezetésével egy olyan liberális-konzervatív, piacpárti jobbközép erő jött

² John HUBER – Ronald INGLEHART: „Expert interpretations of party space and party locations in 42 societies” *Party Politics* 1995/1. 86.; Geoffrey EVANS – Stephen WHITEFIELD: „The Structuring of Political Cleavages in Post-Communist Societies: the Case of the Czech Republic and Slovakia” *Political Studies* 1998/1.; Herbert KITSCHelt – Zdenka MANSFELDOVA – Radoslaw MARKOWSKI – Gábor TÓKA: *Post-Communist Party Systems. Competition, Representation, and Inter-Party Cooperation*. (Cambridge: Cambridge University Press, 1999); Josef BLAHOŽ – Lubomír BROKL – Zdenka MANSFELDOVA: „Czech Political Parties and Cleavages after 1989” In Kay LAWSON – Andrea RÖMMELE – Georgi KARASIMEONOV (szerk.): *Cleavages, Parties, and Voters: Studies from Bulgaria, the Czech Republic, Hungary, Poland, and Romania*. (Westport: Praeger Publishers, 1999); Kevin Deegan-Krause: *Elected Affinities: Democracy and Party Competition in Slovakia and the Czech Republic* (Stanford: Stanford University Press, 2006). Blahož és szerzőtársai az 1990-es évek végén a gazdasági populizmus vs. piaci liberalizmus ellentétéről mint a cseh politikát leginkább strukturáló valódi törésvonalról írtak (136–137.). Kitschelt a már hivatkozott 1995-ös írásában „megjósolta”, hogy a bürokratikus-autoriter kommunista múlttal rendelkező országok esetén nagyobb az esélye a gazdasági dimenzió által meghatározott versenynek (461–462.)

³ Klára VLACHOVÁ: „Czech Political Parties and their Voters. An Analysis of Voting Patterns in the Czech Republic” *Czech Sociological Review* 1997/1.; Steven SAXONBERG: „A New Phase in Czech Politics” *Journal of Democracy* 1999/1.; Vít HLOUŠEK – Lubomír KOPEČEK: *Origin, Ideology and Transformation of Political Parties. East-Central and Western Europe Compared* (Farnham: Ashgate, 2010) 222–223.

⁴ KITSCHelt et al. (2. lj.)

⁵ A jobbközép pártok konszolidációjára lásd: Seán HANLEY: „The consolidation of centre-right parties in the Czech Republic as an issue for comparative analysis” *Czech Journal of Political Science* 2010/2.

létre, amely egymást követően két választáson (1992, 1996) is fölényes győzelmet aratott, és így a térség egyik legsikeresebb jobbközép formációjává vált.⁶ A baloldalon az erőviszonyok némileg később, csak az 1990-es évek közepére kristályosodtak ki: a ČSSD (Cseh Szociáldemokrata Párt) ekkorra vált a baloldal domináns erejévé, jelentősen nagyobb szavazói bázisra szert téve, mint a KSČM (Cseh és Morvaország Kommunistá Pártja).⁷ Amint Hloušek és Kopeček rámutat, az 1990-es évek közepére a cseh politikai kompetitív karaktere megfeleltethetővé vált a Sartori-féle kétpólusú egyszemélyes versenynek.⁸

A választások mintegy másfél évtizeden keresztül rendre a polgári demokraták és a szociáldemokraták között dőltek el, így a két párt – leszámítva a szakértői kormányokat – felváltva adta a kormányfő személyét is. A polgári demokraták és a szociáldemokraták állandósult rivalizálásán túl a cseh pártrendszer stabilitásáról alkotott kép számos további vizsgálatban visszaköszön.⁹ A stabilitás mindenekelőtt abban mutatkozott meg, hogy a négy „rég”i párt [ODS, ČSSD, KSČM, KDU–ČSL (Kereszténydemokrata Unió – Csehszlovák Néppárt)] 1992-től folyamatosan tagja volt a törvényhozásnak, ráadásul támogatottságuk 1996-tól egy viszonylag szűk sávban mozgott. Az előbbi négy párt mellett a parlamentbe újonnan bekerülő, illetve kieső pártok száma viszonylag alacsony volt.¹⁰ Emellett az összevont választói illékonyosság a posztkommunista térségben mindvégig a legalacsonyabbak közé tartozott, ráadásul a pártrend-

⁶ Az ODS ideológiai profiljára lásd: Seán HANLEY: „The new right in the new Europe? Unravelling the ideology of ‘Czech Thatcherism’” *Journal of Political Ideologies* 1999/2.; Seán HANLEY: „Blue Velvet: the rise and decline of the new Czech right” *Journal of Communist Studies and Transition Politics* 2004/3.

⁷ Jan VERMEERSCH: „Social Democracy in the Czech Republic and Slovakia” In Michael WALLER – Bruno COPPIETERS – Kris DESCHOUWER (szerk.): *Social Democracy in a Post-Communist Europe* (London: Frank Cass, 1994); Lubomír KOPEČEK – Pavel PŠEJA: „Czech Social Democracy and its „cohabitation” with the Communist Party: The story of a neglected affair” *Communist and Post-Communist Studies* 2008/3.

⁸ Vít HLOUŠEK – Lubomír KOPEČEK: Cleavages in the Contemporary Czech and Slovak Politics Between Persistence and Change, *East European Politics and Societies* 2008/3. 529. BROKL és MANSFELDOVÁ pedig az 1949 utáni Németországéhoz hasonlította a pártrendszer fejlődését, kiemelve a bipoláris tendenciákat [Lubomír BROKL – Zdenka MANSFELDOVÁ: „How the Voters Respond in the Czech Republic” In Kay LAWSON – Andrea RÖMMELE – Georgi KARASIMEONOV (szerk.): *Cleavages, Parties, and Voters: Studies from Bulgaria, the Czech Republic, Hungary, Poland, and Romania* (Westport: Praeger Publishers, 1999) 210.].

⁹ Michal KLÍMA: „Consolidation and Stabilization of the Party System in the Czech Republic” *Political Studies* 1999/3.; Ágh ATTILA: *The Politics of Central Europe* (London: Sage, 1998) 151.; Petr KOPEČEK: „The rise of the power monopoly: Political parties in the Czech Republic” In Susanne JUNGERSTAM-MULDERS (szerk.): *Post-communist EU Member States: Parties and Party Systems* (ALDERSHOT: Ashgate, 2006); Paul G. LEWIS: „Party systems in post-communist Central Europe: Patterns of stability and consolidation” *Democratization* 2006/4.

¹⁰ Az 1992-es választásokat kiindulópontként tekintve egészen 2010-ig mindössze két új párt került be a parlamentbe [2002: US (Szabadság Unió), 2006: SZ (Zöld Párt)], amelyek közül az előbbi az ODS-ből vált ki, így csak a zöldpárt minősült valódi új pártnak.

szer fragmentációja is csökkenő tendenciát mutatott, a parlamenti pártok száma is folyamatosan csökkent.¹¹

A fordulópontot a 2010-es választás jelentette, amit gyakran illetek „föld-rengésszerű” jelzővel.¹² A két nagy párt, az ODS és a ČSSD markánsan visszaesett, miközben a parlamentbe bejutott két új párt {TOP09 [(Hagyomány, Felelősség, Jólét), VV (Közügyek)]}, amelyek együttesen a szavazatok több mint negyedét szereztek meg. Ezen felül másik két párt, a kereszténydemokraták és a zöldek kiesését kell megemlíteni. Amíg utóbbiak csak 2006-ban váltak parlamenti párttá, a KDU-ČSL közel száz éves múltra tekint vissza és a rendszerváltás óta folyamatosan tagja volt a törvényhozásnak. A 2010-es választás során soha nem látott mértékben módosultak a pártpreferenciák (az ezt mérő választói illékonyságra lásd a 4.1. pontot), és ezzel párhuzamosan egy, a korábbiaknál lényegesen fragmentáltabb képviselőház alakult meg. A 2013-as előrehozott választások ismét alaposan átalakították a parlamenti erőviszonyokat.¹³ A ČSSD, de főként az ODS mandátumaránya tovább csökkent, és ismét bekerült két új párt (ANO2011 [Elégedetlen Polgárok Akciója 2011], Usvít [Közvetlen Demokrácia Hajnala]) a parlamentbe. A választói illékonyság ezúttal is nagyon magas volt, és egy minden korábbinál fragmentáltabb pártrendszer jött létre, amelyből lényegében eltűntek a nagy (a többiekhez képest kimagasló támogatottságú) pártok. Ráadásul a pártok versenyét a megelőző évtizedekben többé-kevésbé meghatározó bipolaritás teljes egészében eltűnt; a meghatározó formációkat már aligha lehetett két, egymással szembenálló blokkba rendezni. Charvát egy 2014-es tanulmányában találóan úgy írta le a cseh pártrendszer változását, mint egy átmenetet a törekeny stabilitásból a stabil törekenységbe.¹⁴ A tavaly októberi választások egyik fontos kérdése tehát az volt, hogy folytatódik-e a pártrendszer átalakulása vagy egyfajta konszolidáció következik be a szereplőket és az erőviszonyokat tekintve.

¹¹ Kevin DEEGAN-KRAUSE – Tim HAUGHTON: „A Fragile Stability. The Institutional Roots of Low Party System Volatility in the Czech Republic, 1990–2009” *Czech Journal of Political Science* 2010/3. Az egyes mutatók alakulására lásd a 4.1. pontot.

¹² Tim HAUGHTON – Tereza NOVOTNÁ – Kevin DEEGAN-KRAUSE: „The 2010 Czech and Slovak Parliamentary Elections: Red Cards to the ‘Winners’” *West European Politics* 2011/2.; Seán HANLEY: „Dynamics of new party formation in the Czech Republic 1996–2010: looking for the origins of a ‘political earthquake’” *East European Politics* 2012/2.; Jakub ŠEDO: „Study of volatility and Party System Transformation in the 2010 Election of the Czech Chamber of Deputies” *World Political Science Review* 2012/1.

¹³ A választások értékelésére lásd pl. Vlastimil HAVLÍK – Petr VODA: *Lost Stability? Re-Alignment of Party Politics and the Rise of New Political Parties in the Czech Republic* (Paper prepared for the Annual Meeting of the APSA [Washington D.C., US, August 28–31 2014]); Vlastimil HAVLÍK: „The 2013 Parliamentary Election in the Czech Republic” *European Electoral Studies* 2014/1.

¹⁴ Jakub CHARVÁT: „The Czech Party System Change since 2010: From Fragile Stability to Stable Fragility” *Revista de Stiinte Politice* 2014/41.

2. A 2017-es választások előzménye és politikai háttere

A 2013-as előrehozott választásokat követően a győztes ČSSD a második helyen végzett ANO-val és a képviselőházba ismét bejutó KDU-ČSL-lel lépett koalícióra. A kormányfő a szociáldemokrata *Bohuslav Sobotka* lett, míg a pénzügyminiszteri posztot *Andrej Babiš*, az ANO elnöke kapta meg. A Sobotka-kabinet abban az értelemben biztosan sikeresebb volt a két korábbi elődjénél, hogy kitöltötte négyéves megbízatását, és 2009, illetve 2013 után nem kellett ismét egy válságkezelő-szakértői kabinetet kinevezni. Sőt, a Sobotka-kormány a 2002–2006-os ciklus óta az első olyan kormány volt, amely választástól választásig változatlan koalíciós összetételben maradt hivatalában. Ráadásul a kormányfő személye sem változott a négy év alatt, ami utoljára az 1998–2002-es időszakban fordult elő.

A ciklus során – értelemszerűen nem függetlenül a világgazdasági helyzet javulásától – számos gazdasági mutató szempontjából jól teljesített Csehország. A 2014–2016-os évek alapján számított gazdasági növekedést tekintve Csehország nemcsak a másik három visegrádi államot előzte meg, hanem a volt szocialista térségen belül is a második legmagasabb növekedést produkálta Románia után.¹⁵ Ezen felül 2017. októberben az egész Európai Uniót tekintve Csehországban volt a legalacsonyabb (2,7%) a munkanélküliség,¹⁶ miközben a 2016-ban a költségvetés többlettel zárt,¹⁷ a GDP-arányos államadósság pedig a 2013-as 44,9%-ról 2016-ra 36,8%-ra csökkent.¹⁸

Ugyanakkor mindez távolról sem jelentette azt, hogy a kormányzás problémamentes lett volna: a ČSSD és az ANO között állandóak voltak a koalíciós súrlódások, azonban a két kormánypárt csak 2016-tól kezdett egyre nyíltabban szembefordulni egymással, miközben a pozitív kormányzati eredményeket igyekeztek saját maguknak tulajdonítani.¹⁹ 2016 elején került nyilvánosságra, hogy az Európai Csalás Elleni Hivatal (OLAF) EU-s támogatások jogosulatlan felhasználása gyanújával vizsgálatot indított Babiš egyik volt cégének ügyében.²⁰ Ezzel összefüggésben hamarosan sor került az összeférhetetlenségi törvény szigorítására: az új szabályozás értelmében azok a cégek, amelyekben bármely kormánytagnak 25%-osnál nagyobb részesedése van,

¹⁵ Lásd az Eurostat adatait: ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tec00115&plugin=1

¹⁶ Lásd az Eurostat adatait: ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Unemployment_statistics

¹⁷ Lásd az Eurostat adatait: ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Government_finance_statistics

¹⁸ Lásd az Eurostat adatait: ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=teina225&plugin=1

¹⁹ Ivan PETÚŠEK – Aleš KUDRNÁČ: „Czech Republic“ *European Journal of Political Research Political Data Yearbook*, 2017, 70.

²⁰ PETÚŠEK–KUDRNÁČ (19. l.) 77.

kizárásra kerülnek a közbeszerzésekből és az állami támogatásokból. A módosítás ezen felül a kormánytagok részére tilalmazta a médiaérdekeltségeket. Az új szabályozás nyilvánvalóan az ellen a Babiš ellen irányult, aki többek között két napilap és számos nagy cég tulajdonosa volt, és így a médiában is jelentős befolyással bírt. A pénzügyminiszter a szigorítást úgy interpretálta, hogy a „régii” pártok célja a politikai karrierjének ellehetetlenítése.²¹ Az ANO és a szociáldemokraták közti viszály végül a 2017 tavaszi kormányválságban csúcspontot ért el, amely Babiš leváltását eredményezte.²² Az elemzők Sobotka akcióját egy utolsó kísérletnek tekintették, hogy javítsa pártja helyzetét, ugyanis ekkor a közvélemény-kutatások már az ANO őrjátsi fölényét mérték a ČSSD-vel szemben (30 vs. 15%).

A választások politikai előzményeinek felvázolása során érdemes a pártok ciklus alatti eredményeire is kitérni. Bár a 2013-as választás a ČSSD győzelmét hozta az ANO-val szemben (20,5, ill. 18,7%), a közvélemény-kutatások ezt követően a ciklus során szinte minden alkalommal az ANO-t mérték a legnépszerűbb pártnak.²³ A 2014. májusi – rendkívül alacsony részvétel mellett rendezett – európai parlamenti választásokat az ANO nyerte meg (16,13%), a szociáldemokraták pedig a harmadik helyre szorultak (14,17%). Kevesebb, mint fél évvel később a szenátusi és a helyi önkormányzati választásokra került sor: az előbbin a szociáldemokrata párt szerepelt jobban, míg utóbbin az ANO kapta a legtöbb szavazatot, de – a választási rendszer sajátosságaiából adódóan – kevesebb önkormányzati mandátumot szerzett, mint versenytársai.

A közvélemény-kutatások azt mutatták, hogy 2016 nyarán – amint arra fentebb utaltam – az ANO és a ČSSD támogatottsága között kinyílt az olló: a szociáldemokraták lassú, de folyamatos hanyatlása nyomán a párt a biztos szavazók között beesett a 20%-os határ alá, míg az ANO ezzel párhuzamosan egyre inkább megközelítette a 30%-os támogatottságot. 2016. októberben regionális és szenátusi választásokra is sor került, amelyek egyfajta erőfelmérés-ként szolgáltak az egy évvel későbbi képviselőházi megmérettetés előtt. A regionális választásokon az ANO kapta a legtöbb szavazatot, azonban a ČSSD – összefogva más pártokkal – több régióban is sikeresen kiszorította a saját koalíciós partnerét a területi kormányzatsból, így Babiš pártja középszinten kisebb befolyásra tudott szert tenni, mint amekkora a szavazatarányából következett volna.²⁴ A regionális választásokkal egyidejűleg a szenátus egyhar-

²¹ PETÚŠEK–KUDRNÁČ (19. l.) 76.

²² A kormányfő – annak adócsalási ügye miatt – Babiš felmentését kérte az államfőtől, aki viszont – jó viszonyt ápolván a pénzügyminiszterrel – vonakodott eleget tenni a kérésnek. Sobotka ezt követően bejelentette az egész kormány lemondását, majd ezt rövidesen visszavonta. A válság végül Babiš menesztésével oldódott meg.

²³ A ciklus közvélemény-kutatási eredményeinek összefoglalására lásd: en.wikipedia.org/wiki/Opinion_polling_for_the_Czech_legislative_election_2017

²⁴ PETÚŠEK–KUDRNÁČ (19. l.) 71.

mada is megújításra került; ezúttal is az ANO szerezte meg a legtöbb szavazatot, azonban ez az elnyert mandátumok számában nem tükröződött vissza.²⁵ A közvélemény-kutatási adatokból, valamint a ciklus alatt rendezett „másodrendű” választások eredményeiből kitűnt, hogy a 2017-es választás minden bizonnyal az ANO előretörését hozza magával.

3. A választási rendszer és a hatása

Csehországban a parlament két házába eltérő módon választják meg a képviselőket. Míg a szenátusi választásokon a többségi elv érvényesül (kétfordulós abszolút többségi rendszer, 81 egyéni választókerület), addig a 200 fős képviselőház esetén egy arányos listás rendszer működik. Bár az arányos listás megoldás már az 1990-es választásokon debütált, a jelenlegi választási rendszer csak 2001-ben nyerte el a mostani formáját, miután az alkotmánybíróság megsemmisítette a két nagy párt által elfogadott, a kisebb pártokat meglehetősen hátrányosan érintő törvényt.²⁶

Az ország 14 területi választókerületre (a 13 régióra és a fővárosra) van felosztva; választókerületenként hozzávetőlegesen 5–25 mandátum nyerhető el.²⁷ A mandátumok kiosztása választókerületenként azzal a d’Hondt-módszerrel történik, amely a nagyobb pártoknak kedvezőbb.²⁸ A parlamenti bejutási határ 5%, azonban a közösen induló pártok esetén 10% (két párt), 15% (három párt), illetve 20% (négy vagy több párt) a küszöb mértéke.

A pártok választókerületenként ún. félszabad listákat állítanak, amelyeken ugyan meghatározzák a jelöltjeik sorrendjét, azonban a választópolgárok – miután kiválasztották az általuk támogatott párt listáját – jogosultak legfeljebb négy ún. preferenciális szavazat leadására. A preferenciális szavazatok révén a választópolgárok azt nyilvánít(hat)ják ki, hogy az általuk favorizált párt mely jelöltjeit látnák legszívesebben a parlamentben (itt tehát nem pártok, hanem személyek közötti választásról van szó). Amennyiben egy jelölt az adott listára leadott preferenciális szavazatok legalább 5%-át megszerzi, úgy

²⁵ A kétfordulós, abszolút többségi rendszerben az ANO jelöltjei számos egyéni választókerületben vereséget szenvedtek.

²⁶ Erről lásd pl. Keith CRAWFORD: „A System of Disproportional Representation: The Proposed Electoral Law for the Czech Republic” *Representation* 2011/1., illetve Andrew ROBERTS: „Demythologising the Czech opposition agreement” *Europe-Asia Studies* 2003/8. 1288–1289.

²⁷ A választókerületenként elnyerhető mandátumok száma nincsen előre rögzítve, hanem az a választókerületenként leadott érvényes szavazatok számától függ. Annak függvényében, hogy melyik régióban hogyan alakul a részvételi arány, kis mértékben választásról választásra módosul a 200 mandátum területi megoszlása.

²⁸ A különböző mandátumkiosztási formulák hatására lásd pl. Arend LIJPHART: „Degrees of proportionality of proportional representation formulas” In Bernard GROFMAN – Arend LIJPHART (szerk.): *Electoral Laws and Their Political Consequences* (New York: Agathon Press, 1986)

a lista élére ugrik, növelve ezzel a mandátumhoz jutása esélyét.²⁹ Ez az eljárás a választópolgároknak lehetőséget ad arra, hogy mintegy „felülbírálják” a pártok által meghatározott sorrendet – szemben a hazánkban is ismert köztölt listával, ahol a szavazók nem tudják befolyásolni, hogy az általuk választott párt listájáról konkrétan mely jelöltek jussanak mandátumhoz.

Ami a pártok indulását illeti, Csehországban a választásokat megelőzően a pártoknak nem aláírásokat (ajánlásokat) kell gyűjteniük, hanem egy törvényben meghatározott összeg megfizetésével teljesíthetik az indulás feltételeit. Ez 1996-tól egy ún. választási kauciót jelentett, amelynek összege választókerületenként 200 ezer CZK volt, és csak abban az esetben járt vissza, ha a párt átlépte az 5%-os küszöböt. A kaució rendeltetése értelemszerűen az volt, hogy a választásoktól lehetőleg távol tartsa azokat a pártokat, amelyek minimális támogatottsággal rendelkeznek. A kauciót – számos bírálat és az alkotmánybíróság ajánlása nyomán – a 2002-es választáson felváltotta a regisztrációs díj, amelynek összege mindössze 15 ezer CZK/választókerület, viszont nem jár vissza. Mindez az jelenti, hogy 14 választókerülettel számolva egy viszonylag alacsony összeg, 210 ezer CZK (kb. 2,5 millió Ft) megfizetésével bármely párt jogosulttá válik az indulásra.³⁰ A kevésbé szigorú szabályozás tükrében nem meglepő, hogy meglehetősen sok, kb. 25–30 párt szokott rajtvonalhoz állni (2017-ben 31).

A választások jogszabályi hátterével kapcsolatban megjegyzést érdemel még, hogy 2016-ban több olyan jogszabály-módosítást fogadtak el, amelyek célja a választási pénzügyek transzparenciájának növelése volt.³¹ Így megkezdte működését a pártok gazdálkodásának ellenőrzését végző hivatal, amely jogosulttá vált a pártok által végzett tranzakciókat nyomon követni. A törvény a pártok számára előírta, hogy kampánnyal összefüggő tranzakciókat egy speciális bankszámlán végezzék, illetve a honlapjukon hozzák nyilvánosságra az utolsó három év pénzügyi ügyleteit. Ezen felül egy felső határ került megállapításra a pártok kampányköltségeire, ami a képviselőházi választásokon 90 millió CZK (valamivel több, mint 1 milliárd Ft).³²

A választási rendszer alapjainak ismertetését követően érdemes annak néhány karakteres hatását is számba venni. A pártok eredményeit összefoglaló 1. táb-

²⁹ A preferenciális szavazat révén adott esetben olyan képviselőjelölt is mandátumhoz juthat, akit a párt a lista végére, azaz „esélytelen” helyre tett. Így pl. az ODS közép-csehországi listájáról nemcsak a lista 1–3. helyén induló jelöltek kerültek be a parlamentbe, hanem egy olyan jelölt is, akit a párt csak a 31. helyre tett, viszont a preferenciális szavazatoknak köszönhetően ebből a kedvezőtlen pozícióból is mandátumot szerzett. Lásd a Cseh Statisztikai Hivatal választási honlapját: www.volby.cz/pls/ps2017nss/ps351?xjazyk=EN&xkraj=2&xstrana=1

³⁰ Lukáš LINEK – Jan OUTLÝ: „Czech Republic: Is It Possible To Buy Political Stability?” In Steven D. ROPER – Janis IKSTENS (szerk.): *Public Finance and Post-Communist Party Development* (Aldershot–Hampshire: Ashgate, 2008) 80.

³¹ PETÚŠEK–KUDRNÁČ (19. lj.) 75. (302/2016. számú törvény a pártokról és a politikai mozgalmakról szóló 424/1991. számú törvény módosításáról)

³² A törvénymódosítások részletes bemutatására lásd a Frank Bold intézet elemzését: en.frankbold.org/sites/default/files/tema/briefing-political_party_financing_reform-2015-09-30_0.pdf

lázat utolsó oszlopában feltüntettem az arányossági együttható értékeit is. Ez – a mandátum- és a szavazatarány hányadosa révén számított – indikátor azt mutatja meg, hogy a pártok a szavazók körében elért támogatottságukat mennyiben tudták azonos súlyú mandátumaránnyá „konvertálni”. Amennyiben az érték 1-nél nagyobb, úgy az adott párt „túlnyerte” magát, míg az 1-nél kisebb érték arra utal, hogy a párt a parlamentben a szavazatarányához képest alulreprezentált. A táblázat utolsó oszlopából kitűnik, hogy az egyes pártok nagyon különböző módon „jöttek ki” a szavazat-mandátum konverzióból. Az ANO látványosan „túlnyerte” magát, hiszen a szavazatok kevesebb, mint 30%-a kis híján a mandátumok 40%-át jelentette. A következő hat pártnál nincs jelentős eltérés a mandátum-/szavazatarány hányadosban, viszont a két legkisebb formáció – különösen a STAN – meglehetősen rosszul járt a mandátumallokációval. A pártonkénti arányossági együtthatók alakulása természetesen nem független a választási rendszer megoldásaitól; az indikátor értékét elsősorban a körzeti magnitúdó és a választási formula befolyásolja. Ami a körzeti magnitúdót illeti, közismert törvényszerűség, hogy minél kisebb az átlagos körzeti magnitúdó (azaz a választókerületenként kiosztható mandátumok száma), a kisebb pártoknak annál nehezebb parlamenti helyeket szerezni.³³ Csehországban a 14,3-as átlagos körzeti magnitúdó nem számít különösen alacsonynak, viszont a kisebb (5–11 mandátumos) választókerületekben a kisebb pártok csak relatíve magas szavazataránnyal juthatnak mandátumhoz.³⁴ A szavazatokat mandátumokká alakító választási formulák közül – amint fentebb már említettem – a d’Hondt-módszert alkalmazzák, ami a nagyobb pártok számára egyértelműen előnyösebb, mint a kisebbek részére. Ezek a hatások együttesen eredményezték azt, hogy a pártok által elért mandátumarány erős korrelációt mutat az arányossági együttható értékével.

4. A választás eredményei

A 2017. október 20–21-én rendezett választások fontosabb eredményeit az 1. táblázat foglalja össze. A részvételi arány 60,84%-os volt, amely nem tér el jelentősen a megelőző 15 év átlagától (ugyanakkor messze elmarad az 1990-es évek adataitól). A következőkben a 2017-es választásokat előbb a cseh pártrendszer fejlődése szempontjából elemzem, majd az egyes pártok eredményét veszem számba.

³³ Arend LIJPHART: „The Political Consequences of Electoral Laws, 1945-85” *The American Political Science Review* 1990/2.

³⁴ Így pl. a STAN hiába ért el 5% feletti eredményt a Hradec Králové-i és a Karlovy Vary-i választókerületben, mandátumhoz egyik helyen sem jutott. Sőt, a libereci választókerületben elért közel 13%-os eredmény is mindössze egy helyet hozott a pártnak, hiszen itt csak nyolc mandátum volt kiosztható. Megjegyzést érdemel, hogy a cseh választási rendszer nem tartalmaz külön kompenzációs mandátumokat, így a kisebb pártok nem részesülnek „kárpótlásban” a mandátumokat nem eredményező szavazataikra tekintettel.

	Szavazatarány			Mandátumok		Arányossági együttható
	2017	2013	Különbség	száma	aránya	
ANO 2011 (Elégedetlen Polgárok Akciója 2011)	29,64%	18,66%	+10,98%	78	39%	1,32
ODS (Polgári Demokrata Párt)	11,32%	7,73%	+3,59%	25	12,5%	1,10
ČPS (Cseh Kalózpárt)	10,79%	2,66%	+8,13%	22	11%	1,02
SPD (Szabadság és Közvetlen Demokrácia)	10,64%	–	új	22	11%	1,03
KSČM (Cseh- és Morvaország Kommunista Pártja)	7,76%	14,91%	–7,15%	15	7,5%	0,97
ČSSD (Cseh Szociáldemokrata Párt)	7,27%	20,46%	–13,19%	15	7,5%	1,03
KDU–ČSL (Kereszténydemokrata Unió – Csehszlovák Néppárt)	5,80%	6,78%	–0,98%	10	5%	0,86
TOP09 (Hagyomány, Felelősség, Jólét)	5,31%	12,00%	–6,69%	7	3%	0,66
STAN (Polgármesterek és Függetlenek)	5,18%	–	új	6	3%	0,58
Egyéb pártok	6,29%	12,56%	–6,27%	0	0%	–

1. táblázat

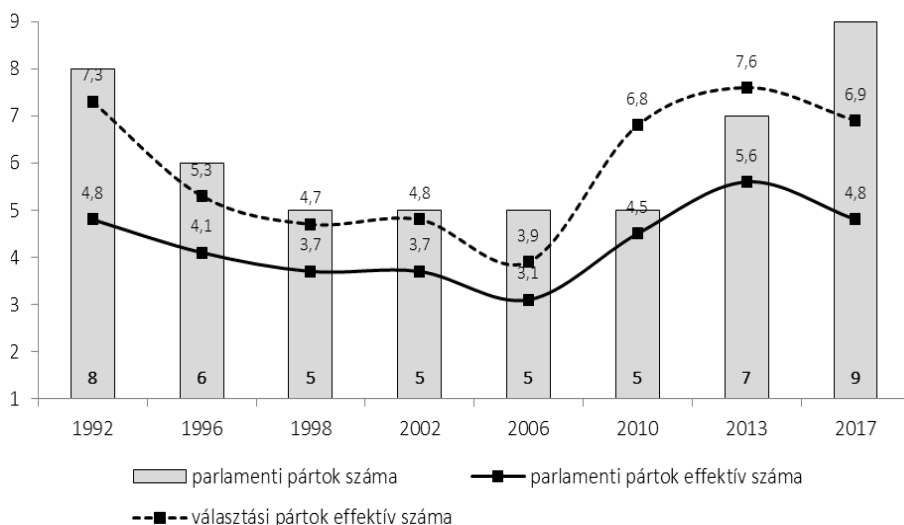
A 2017-es képviselőházi választások eredménye

Forrás: saját összeállítás, ill. számítások a Cseh Statisztikai Hivatal választási honlapja (www.volby.cz) alapján

4.1. Stabilitásból instabilitás – a cseh pártrendszer átalakulása

Az választási adatokat áttekintve elsőként arra kell rámutatni, hogy a cseh képviselőház megőrizte a 2013-ban kialakult sokpárti jellegét; sőt, ezúttal rekordszámú, kilenc párt lépte át az 5%-os küszöböt. A (parlament) pártok száma mellett az is sokat elmond egy pártrendszerről, hogy a szavazatok/mandátumok egy-két pártnál koncentrálódnak, vagy éppen kiegyenlítettek az erőviszonyok. A pártrendszer koncent-

rációjára használt indikátorok közül a pártok effektív száma a legismertebb mutató: ez az érték nem pusztán a pártok tényleges számát tükrözi, hanem a pártok relatív méretét is figyelembe veszi.³⁵ Az 1. ábra egyrészt a parlamenti pártok tényleges számát mutatja meg, másrészt pedig a pártok effektív számának alakulásáról is képet ad (külön választva a parlamentbe bejutó, illetve a választásokon induló pártok effektív számát).

1. ábra

A pártrendszer koncentrációja Csehországban (1992–2017)

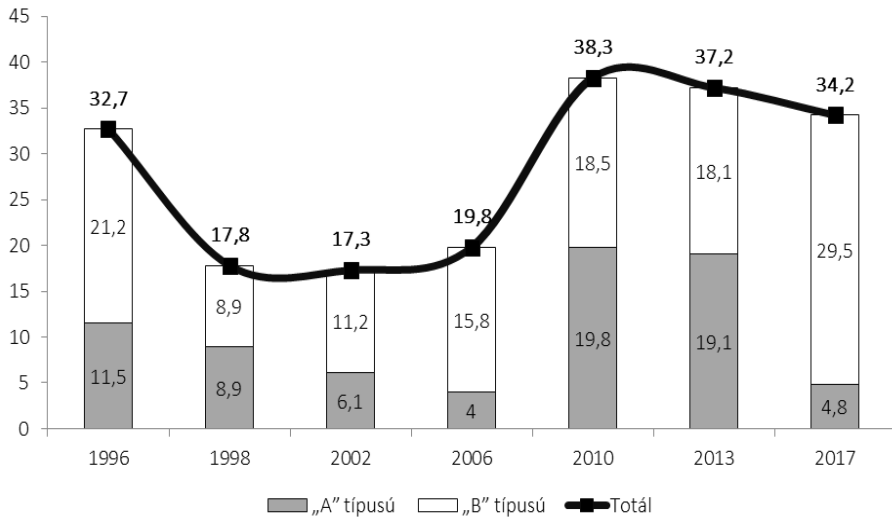
Forrás: saját számítások a Cseh Statisztikai Hivatal választási honlapja (www.volby.cz) alapján

A cseh pártrendszer 1992-től kezdve – a polgári demokraták és a szociáldemokraták kiemelkedésével – fokozatosan egyre koncentráltabbá vált; a folyamat a 2006-os választáson tetőzött. 2010-től kezdve egy ellentétes irányú folyamat rajzolódott ki: az ODS-nek és a ČSSD-nek is fokozatosan megszűnt a nagypárti jellege. 2013-ra lényegében eltűntek a nagy, 30% körüli pártok a cseh politikából; közepes (10–20%-os) formációból viszont négy is akadt. Az pártok effektív száma mindkét számítási mód alapján rekord magas lett, tükrözve a pártrendszer szokatlan mértékű

³⁵ Maga a szám azt mutatja meg, hogy – hipotetikusán – hány *azonos* erősségű párt eredményezne ugyanolyan mértékű fragmentációt, mint amelyet az aktuális pártok eredményeznek (Markku LAAKSO – Rein TAAGEPERA »The „Effective” Number of Parties: A Measure with Application to West Europe« *Comparative Political Studies* 1979/1. 4.). Amennyiben valamennyi párt pontosan egyforma erősségű, úgy a pártok effektív száma értelemszerűen megegyezik a pártok tényleges számával.

fragmentáltságát. A tavaly októberi választás némileg alacsonyabb fragmentációt eredményezett, de a cseh pártrendszer koncentrálttsága továbbra is messze van a megelőző évtizedétől. A képlet jelenleg viszont annyiban más 2010-hez és 2013-hoz képest, hogy míg az előbbi két választáson a két legerősebb párt is csak 20% körül teljesített, addig most az ANO megközelítette a 30%-ot, és ennek ellenére is magas a pártrendszer fragmentációja. Természetesen mindez azzal magyarázható, hogy a pártrendszer ANO-n túli – nevezzük így – ellenzéki fele rendkívül szétparóztott (nem kevesebb, mint nyolc párt osztozik a mandátumok 61%-án). Arra, hogy egy párt ilyen mértékben kiemelkedjen vetélytársai közül, utoljára az 1990-es évek elején akadt példa, amikor is az ODS-hez még egyetlen párt sem nőtt fel. 1996-tól kezdve viszont a kielezett küzdelmek jellemezték a választásokat, és a győztes párt minden alkalommal csak néhány százalékkal tudta megelőzni a fő ellenfelét.

A választások értékelésének egy másik fontos indikátora a szavazatingadozásra fókuszál. Az ún. összevont választói illékonyság aggregálja a pártok szavazatarányában bekövetkezett pozitív vagy negatív irányú változásokat, és ezzel azt mutatja meg, hogy a választók mekkora hányada változtatta meg a preferenciáját a korábbi választásokhoz képest.³⁶

2. ábra

Választói illékonyság Csehországban (1996–2017)

Forrás: saját számítások a Cseh Statisztikai Hivatal választási honlapja (www.volby.cz) alapján

³⁶ Mogens N. PEDERSEN: „The Dynamics of European Party Systems: Changing Patterns of Electoral Volatility” *European Journal of Political Research* 1979/1.

A 2. ábrából kitűnik, hogy az 1990-es évek végét és a 2000-es éveket egy viszonylag alacsony – legalábbis a posztkommunista európai államok mércéjével mérve alacsony – szavazatingadozás jellemezte, viszont a 2010-es választások alapvető átrendeződést hoztak a pártok erőviszonyaiban.³⁷ A 38,3-es érték azt jelenti, hogy legkevesebb a választók bő harmada másik pártra szavazott, mint 2006-ban. 2013-ban, illetve tavaly októberben némileg csökkent az indikátor értéke, de még így is igen nagyra bizonyult a preferenciáját megváltoztató szavazók aránya. Összességében tehát 2010-től kezdve három olyan választás követte egymást, amelyeken a választópolgárok tömegesen – a korábbi választásokhoz képest kétszer nagyobb arányban – változtatták meg preferenciáikat.

Bár az összevont választói illékonyság könnyen interpretálható módon tükrözi a szavazatingadozás intenzitását, de az indikátor önmagában nem ad választ arra a kérdésre, hogy a szavazatok vándorlása a meglévő (a korábbi és az aktuális választásokon is induló) pártok között zajlott, vagy pedig a pártkínálatban beállt változások (korábbi pártok eltűnése, illetve új pártok megjelenése) generálták a választói illékonyságot. Ezt korrigálandó, az illékonyság mögött meghúzódó szavazatváltások két kategóriára bonthatóak, megkülönböztetve az ún. „A” és a „B” típusú illékonyságot – előbbi a pártrendszerbe belépő és az onnan kilépő pártok által generált illékonyság jelenti (*volatility caused by 'A new party'*), míg a „B” típusú illékonyság a már létező pártok által előidézett illékonyságra utal (*volatility 'Between existing parties'*).³⁸ Visszatérve a 2. ábrára, látható, hogy míg a 2010-es és a 2013-as választásokon az újonnan megjelenő (illetve kisebb mértékben az eltűnő) pártok nagyon jelentős mértékben járultak hozzá az erőviszonyok átalakulásához, addig 2017-ben a szavazatarányok átrendeződését szinte kizárólag a meglévő (tehát 2013-ban is induló) pártok támogatottságának radikális megváltozása okozta. (Amint az 1. táblázatból kitűnik, az ODS és a KDU–ČSL kivételével a pártoknál jelentős, minimum 5%-os – de két esetben 10% feletti – szavazatnyereség vagy -veszteség volt kimutatható).

4.2. A szélsőbalttól a szélsőjobbíg – a parlamenti pártok

Rátérve az egyes pártok eredményére, az ANO győzelme több szempontból is történelminek tekinthető. Egyrészt ez volt az első alkalom a cseh választások 25 éve íródó történetében, hogy nem a polgári demokraták vagy a szociáldemokraták végeztek az első helyen. Sőt, az előbbi két nagy párton kívül még soha egyik formáció sem tudott 20% fölé kerülni. Másrészt a győzelem fölé-

³⁷ HANLEY (12. l.)

³⁸ Eleanor Neff POWELL – Joshua A. TUCKER: „Revisiting Electoral Volatility in Post-Communist Countries: New Data, New Results and New Approaches” *British Journal of Political Science* 2014/1.

nyessége is példa nélküli: Babiš pártja – noha a 29,64%-os eredmény nem abszolút rekord a cseh választások történetében – több mint két és félszer annyi szavazatot kapott, mint a második helyen végzett polgári demokraták. Maga a párt egy sajátos képződménye a cseh politikának, és több szempontból gyökeresen eltérő képet mutat a „régii” pártoktól. Az elmúlt években több elemzés³⁹ rámutatott, hogy ANO egyértelműen beilleszthető a pártok egyik legújabb történeti típusába, az ún. biznispártok (*business-firm party*)⁴⁰ (más kifejezéssel: vállalkozói pártok [*entrepreneurial party*])⁴¹ kategóriájába. A pártot Babiš alapította, és rövidesen egy erősen centralizált szervezetet alakított ki, amelyben a saját akaratát feltétlen módon érvényesíteni tudja – erre utal az a kijelentése, amely az egyik fentebb hivatkozott elemzés címében is visszaköszön: „*Én fizetek, tehát én döntök*”. A felülről kiépített szervezet, az igen nehezen – csak abszolút lojalitásért cserébe – elnyerhető, szigorú felvételi eljáráshoz kötött, és kisszámú párttagság, valamint a PR-ügynökségek részére kiszervezett, rendkívül költséges professzionális kampányok mind-mind a biznispártok sajátosságai.

Ami az ANO ideológiai profilját illeti, a párt a hagyományos pártcsaládokba aligha beilleszthető. Főként a kezdeti szakaszban gyakran illették a *populista* jelzővel, ugyanis a párt az identitását elsősorban az elitellenességre alapozta: a populizmus klasszikus sémájának megfelelően a vezér közvetlenül az emberekhez fordul, miközben élesen támadja az egész korrupst, inkompetens politikai elitet – különösen az intézményesült pártokat. (Erre utal a párt 2013-as kampányszlogenje: „*Nem politikusok vagyunk, hanem keményen dolgozunk*.”) Babiš egyúttal önmagát egy kompetens vezetőnek tüntette fel, aki az üzleti szférában elért sikereit át tudja ültetni a politikába.⁴² Čísař a „*menedzserpopulizmus*” kifejezéssel írja le az ANO arculatát, utalva arra, hogy a milliárdos nagyvállalkozó Babiš meggyőződése szerint az államot is éppen úgy kell irányítani, mint egy céget.⁴³ Ezen kívül a *centrista populizmus* a másik fogalom, amelyet a párt leírására használnak – visszatükrözve azt, hogy a populista stílus az ANO esetében

³⁹ Petr JUST – Jakub CHARVÁT: „Business-Firm Parties and the Czech Party System after 2010” *Politics in Central Europe* 2016/3.; Lubomír KOPEČEK: »„I’m Paying, So I Decide”: Czech ANO as an Extreme Form of a Business-Firm Party« *East European Politics and Societies and Cultures*, 2016/4.; Vít HLOUŠEK – Lubomír KOPEČEK: „Different Ways of Institutionalising Entrepreneurial Parties: Czech Public Affairs Party and ANO” *Czech Journal of Political Science* 2017/2.

⁴⁰ Jonathan HOPKIN – Caterina PAOLUCCI: „The business firm model of party organisation: Cases from Spain and Italy” *European Journal of Political Research* 1999/3.

⁴¹ André KROUWEL: „Party models” In Richard S. KATZ – William CROTCHY (szerk.): *Handbook of Party Politics* (London: Sage, 2006)

⁴² Erről részletesebben lásd pl. Ondřej ČÍSAŘ – Václav ŠTĚTKA: „Czech Republic: The Rise of Populism From the Fringes to the Mainstream” In Toril Aalberg et al. (szerk.): *Populist Political Communication in Europe* (New York – London: Routledge 2017)

⁴³ Ondřej ČÍSAŘ: *Czech Republic: From Post-Communist Idealism to Economic Populism* (Friedrich Ebert Stiftung, 2017) 8. library.fes.de/pdf-files/id-moe/13079-20170119.pdf

nem jár együtt a radikális/szélsőséges hangvétellel.⁴⁴ Megjegyzendő ugyanakkor, hogy egy, a négy euroszeptikusnak/populistának vélt párt (ANO, ODS, SSO [Szabad Polgárok Pártja], Úsvit) 2014 első felében kiadott sajtóközleményeire fókuszáló tartalomelemzés arra a következtetésre jutott, hogy a négy vizsgált párt közül egyértelműen az ANO esetén mutatható ki legkevésbé a populista hangvétel – ráadásul az ANO sajtóközleményeiben lényegében nem volt nyoma az euroszepticismusnak.⁴⁵

A biznispárti jellegből az is következik, hogy az ANO kezdetben tudatosan tartózkodott attól, hogy a bal–jobb skálán pozicionálja önmagát. Később, a 2014-es szenátusi és helyi választások előtt Babiš az ANO-t mint „szociális érzékenységgel bíró jobboldali párt” írta le.⁴⁶ Ezzel egybecseng az a felmérés, amely szerint az ANO 2013-as szavazóinak 61%-a a jobbközép ODS–TOP09–VV-koalíció korábbi szavazóiból került ki, és mindössze 4%-nyian voksoltak megelőzőleg a szociáldemokratákra.⁴⁷ Ugyanakkor egy, a 2013–2017-es ciklus képviselőházi szavazásaira irányuló vizsgálat arra következtetésre jutott, hogy az ANO ideológiailag közelebb áll a szociáldemokratákhoz, mint a jobboldali pártokhoz (ami értelemszerűen abból is következhet, hogy az előbbi két párt tagja volt a koalíciónak).⁴⁸ A képet pedig az teszi teljessé, hogy a 2014-es EP-választásokat követően az ANO a liberális frakcióhoz (ALDE) csatlakozott.

Függetlenül az ANO rugalmas-diffúz ideológiai profiljától, kiemelendő, hogy azzal, hogy a párt 2013-ban kormányra került, egyes interpretációk szerint belépett a „poszt-antipolitikai” és a „posztpopulista” érába, hiszen immár nemcsak a parlamentnek, hanem a kormánynak is tagja lett.⁴⁹ A koalíciós részvétel viszont nem gátolta Babišt abban, hogy kormánypártként is egyfajta belső ellenzéke (legalábbis retorikailag) legyen a kabinetnek, különösen Sobotka kormányfőnek. A kormány(fő) bírálata, majd a mind nyíltabbá váló viszály a két vezető között nem kis mértékben kifogta a szelet az ellenzéki pártok vitorlájából, hiszen az ANO is kritikusan viszonyult a kabinethez és Sobotkához.⁵⁰ Bár a 2017-es átszavazásokról (preferenciaváltásokról) még nem állnak rendelkezésre adatok, de valószínűsíthető, hogy az ANO a ČSSD korábbi szavazóinak egy részét is megszerezte.

⁴⁴ Vlastimil HAVLÍK – Petr VODA: *Cleavages, protest or voting for hope? The rise of new populist parties in the Czech Republic* (conference paper) *Current Populism in Europe: Impact on the Political Landscape* (Prague, 2016) is.muni.cz/el/1423/jaro2017/EUP406/um/Havlik_Voda.pdf

⁴⁵ Petr KANIOK – Vlastimil Havlík: „Populism and Euroscepticism in the Czech Republic: Meeting Friends or Passing By?” *Romanian Journal of European Affairs*, 2016/2.

⁴⁶ KOPEČEK (39. lj.) 743.

⁴⁷ Kamil GREGOR: „Přesuny hlasů” In Vlastimil HAVLÍK et al.: *Volby do Poslanecké sněmovny 2013* (Brno: MUNI Press, 2013)

⁴⁸ Lukáš HÁJEK: „Left, Right, Left, Right... Centre: Ideological Position of Andrej Babiš's ANO” *Czech Journal of Political Science* 2017/3.

⁴⁹ KOPEČEK (39. lj.) 743.

⁵⁰ JUST – CHARVÁT (39. lj.) 102.

A második helyen végzett ODS (11,32%) ugyan mesze lemaradt az ANO mögött, ugyanakkor a pártnak sikerült megállítania a 2000-es évek végétől induló hanyatlását. A korábban három választást is megnyerő és négy alkalommal vezető kormánypártként működő polgári demokraták a 2013-as botrányok után alaposan meggyengültek, bár a párt szervezeti válsága már a 2006–2010-es ciklus végén megkezdődött.⁵¹ A jobbközép, piacpárti ODS alapvetően megőrizte a liberális-konzervatív profilját; a kampány során az adócsökkentésre, egyes szociális juttatások megnyirbálására, valamint az euró elutasítására helyezte a hangsúlyt. Az elemzések arra is rámutatnak, hogy az egykori kormány- és államfő fiának, *ifj. Václav Klaus*nak a személyisége sok szavazatot hozhatott a polgári demokratáknak.⁵²

A ČPS harmadik helye a választások egyik legváratlanabb eredménye volt. A 10,79%-os eredmény azt jelenti, hogy a Kalózpárt nemcsak a kelet-közép-európai térség, hanem – az izlandi kalózpárt mellett – egész Európa leg-erősebb ilyen jellegű formációja lett (legalábbis a szavazatarányát tekintve). A közvélemény-kutatások alapján a ČPS támogatottsága a ciklus nagy részében 2–4% körül mozgott, és csak 2017 nyarától mérték a pártot folyamatosan 5%-ra, majd közvetlenül a választások előtt 7–8% fölé. A ČPS 2010-ben még az 1%-ot sem érte el, és a 2013-as eredménye (2,66%) is messze elmaradt a bejutási küszöbtől. A 2014-es európai parlamenti választásokon viszont már nagyon közel volt a mandátumszerzéshez (4,78%). A kalózpártok – mint az európai politika egyik legújabb jelenségei – a klasszikus pártcsaládokba nem igazán besorolhatóak: programjuk fókuszában olyan témakörök állnak, mint az egyéni szabadságjogok védelme, a közvetlen demokrácia promotálása, transzparencia erősítése; mindez pedig kiegészül különböző infokommunikációs követelésekkel (pl. adatvédelem erősítése, internet semlegességének megőrzése, a copyright jogok reformja), illetve egy erős „mindent megváltoztatni” *anti-establishment* jelleggel.⁵³ (A kalózpártok karakteres jellemzője még a határokon átnyúló közös identitás, viszont esetenként markáns ideológiai diverzitás is kimutatható az egyes országok kalózpártjai között.) A Cseh Kalózpárt illeszkedik a fenti keretekbe, bár az utóbbi években a libertariánus irányzattal szemben a szociálliberális orientáció erősödött meg.⁵⁴ Megjegy-

⁵¹ Az ODS-ből 2009-től kezdve folyamatos kilépésekkel volt kénytelen szembenézni. Néhány év leforgása alatt az ODS-t elhagyó politikusok négy kisebb-nagyobb pártot hoztak létre (Stanislav BALÍK – Vít HLOUŠEK: „The development and transformation of the Czech party system after 1989” *Acta Politologica* 2016/2. 112.)

⁵² Tim HAUGHTON – Vlastimil HAVLÍK – Kevin DEEGAN-KRAUSE: „Czech elections have become really volatile. This year was no exception” *Washington Post*, 2017. október 24. www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2017/10/24/czech-elections-have-become-really-volatile-this-year-was-no-exception/?utm_term=.41c291d15ab9

⁵³ Bart CAMMAERTS: „Pirates on the Liquid Shores of Liberal Democracy: Movement Frames of European Pirate Parties” *Javnost – The Public* 2015/1. 32–33.

⁵⁴ Jan CHARVÁT: „Pravice nebo levice? Analýza ideologie pirátských stran” *Central European Journal of Politics* 2015/1.

zendő továbbá, hogy a kampány során a ČPS bizonyult a leginkább toleránssabbnak a migránsokkal szemben, és így azokat a szavazókat is mobilizálni tudta, akik taszítónak találták a harsány migránsellenességet (főként az SPD xenofób kampányát).⁵⁵

Az SPD 10,64%-a és negyedik helye annak fényében igen jó eredménynek számít, hogy a párt egy alig két évvel korábbi pártszakadás terméke. Az SPD elnöke ugyanaz a Tomio Okamura, aki 2013-ban az újonnan alapított Úsvít párttal közel 7%-ot ért el.⁵⁶ A párt az agendáját főként a megrögzött bevándorlás- és iszlámellenességre építi; a korábbi euroszeptikus hangvétel az új párt megalakításával pedig kemény EU-ellenességbe csapott át. A néphez fordulás mint populista „kellék” az SPD-nél is kimutatható, ugyanis a párt – amint a neve is tükrözi – a közvetlen demokrácia erősítését tűzte ki fő céljául, ami által lehetőség nyílna a korrupt képviselői demokrácia korrekciójára. Az SPD diskurzusában az elitellenesség alapja azonban elsősorban nem a korrupció, hanem annak hangoztatása, hogy politikai vezetésnek és az EU-nak nincsenek eszközei a migráció megállítására. Okamura a kampány során több alkalommal felvetette, hogy a brit referendum mintájára Csehországban is népszavazást kellene rendezni az EU-ból történő kilépésről.⁵⁷ Az elemzők azt is kiemelik, hogy az SPD azokban a keleti régiókban szerepelt különösen jól, amelyek korábban a baloldal stabil bázisai voltak.⁵⁸

A KSČM ugyan 1992 óta először ismét meg tudta előzni a szociáldemokratákat, azonban a 7,76%-os eredménye messze a legrosszabb a szabad választások 1990 óta íródó történetében. Az ortodox kommunista ideológiát a rendszerváltást követően is megtartó pártnak az elmúlt két és fél évtizedben egy 600–900 ezres, elkötelezett szavazótábora volt, amelynek köszönhetően szinte minden alkalommal a harmadik legerősebb pártnak bizonyult a választásokon. Kormányra viszont soha nem került, ugyanis – legalábbis országos szinten – még a szociáldemokraták sem vállalták fel a vele való koalíciót.⁵⁹ Az elemzések szerint a KSČM gyenge eredménye arra vezethető

⁵⁵ HAUGHTON – HAVLÍK – DEEGAN-KRAUSE (52. l.)

⁵⁶ Az Úsvít 2015 tavaszán bomlott fel, amikor belső ellentétek miatt a pártból és a frakcióból többen kiléptek, köztük a pártelnök Okamura is. A szakadárrok rövidesen megalakították az SPD-t, míg a „maradék” Úsvít gyors hanyatlásnak indult, és a 2017-es választásokon már nem is mérettette meg magát. (Aleš KUDRNÁČ – Ivan PETÚŠEK – Lukáš LINEK): „Czech Republic” *European Journal of Political Research Political Data Yearbook*, 2016, 71.)

⁵⁷ Matthew DAY: „Far-Right Czech election ‘kingmaker’ calls for referendum on EU membership ‘just like Britain’” *The Telegraph*, 2017. október 19. www.telegraph.co.uk/news/2017/10/19/far-right-czech-election-kingmaker-calls-referendum-eu-membership/

⁵⁸ Jakub HELLER: „ANALÝZA: ANO vyhrálo všude a zbytek stran si mezi sebe roztrhal republiku” *iDNES.cz*, 2017. október 25. zpravy.idnes.cz/volby-2017-druzi-v-poradi-mapa-analyza-okresy-regiony-fhf-/domaci.aspx?c=A171024_151507_domaci_hell

⁵⁹ A ČSSD és a KSČM kapcsolatának bemutatására lásd pl. Seán HANLEY: „Towards Breakthrough or Breakdown? The Consolidation of KSCM as a Neo-Communist Successor Party in the Czech Republic” *Journal of Communist Studies and Transition Politics* 2001/3.; KOPEČEK–PŠEJA (7. l.)

vissza, hogy a pártnak komoly kihívói akadtak a protestszavazatok megszerzésében, ugyanis az ANO és az SPD rendszerellenes üzenetei, valamint a nyugdíjak védelmére tett ígéretei vonzónak bizonyulhattak az idősebb, illetve munkanélküli szavazóknak.⁶⁰

A ČSSD eredménye a legpesszimistább várakozásokat is alulmúlta. Az őszi közvélemény-kutatások alapján a szociáldemokraták 12–16%-ra számíthattak; ehhez képest a 7,27%-os szavazatarányuk azt jelenti, hogy ennél gyengébben csak a megalakulásukat követő években, 1990-ben és 1992-ben (még a Csehszlovákia keretén belül rendezett választásokon) szerepeltek. A párt a szavazótáborának közel kétharmadát veszítette el négy év alatt, és ezzel a megelőző öt választásból négyet megnyerő szociáldemokraták a hatodik helyre süllyedtek a pártok rangsorában. Mindez különösen annak fényében fájdalmas a baloldali párt szempontjából, hogy a ČSSD vezette kormány – amint arra fentebb utaltam – számos sikert tudott felmutatni a ciklus során. Egyes interpretációk alapján ezeket az eredményeket az ANO mintegy „kiszajátította” magának, és az olyan baloldali vívmányok, mint a minimálbér és a nyugdíjak, valamint közalkalmazotti fizetések emelése inkább Babišhoz kapcsolódnak, mintsem a szociáldemokratákhoz.⁶¹ Ezen felül a jellegtelen kampány, a migrációval szembeni világos álláspont hiánya, a jelöltállítással kapcsolatos belső ellentétek, valamint a Sobotka által előidézett, majd igen rosszul kezelt tavaszi kormányválság egyaránt hozzájárult a párt váratlanul gyenge szerepléséhez. A kormányválság után Sobotka ugyan lemondott a párt vezetéséről, és a párt kormányfőjelöltje az egyébként népszerű külügyminiszter, *Lubomír Zaorálek* lett, azonban ez sem segített a párton.⁶²

A KDU–ČSL (5,8%) ennél gyengébben csak egy alkalommal, 2010-ben szerepelt (amikor egy ciklusra ki is esett a képviselőházból). A kereszténydemokraták 2017 tavaszán választási szövetségre léptek a STAN-nal, azonban néhány hónappal később felbomlott az együttműködés, ugyanis a közvélemény-kutatások alapján a közösen induló pártokra irányadó 10%-os küszöböt nem érte volna el a formáció. A világnézetileg konzervatív pártot esetenként azzal vádolják, hogy túlzottan opportunista, és csak a kormányra jutás érdekli.⁶³ Tény, hogy KDU–ČSL a bal- és a jobboldal irányában is koalícióképes, aminek köszönhetően 1990 óta két ciklus kivételével lényegében folyamatosan kormánypártként politizált.

⁶⁰ HAUGHTON – HAVLÍK – DEEGAN-KRAUSE (52. lj.)

⁶¹ HAUGHTON – HAVLÍK – DEEGAN-KRAUSE (52. lj.)

⁶² Siegfried MORTKOWITZ: „Knives out as Czech parties prepare for elections” *Politico.eu*, 2017. június 26. www.politico.eu/article/knives-out-as-czech-parties-prepare-for-elections/

⁶³ „Refugees, dreadlocks, Andrej Babiš, and erections. Our ultimate guide to the Czech elections. Who’s running and what do they believe?” *Political Critique*, 2017. október 20. politicalcritique.org/cee/czech-republic/2017/czech-election-2017-guide-babis/

A **TOP09** szintén a leggyengébb eredményét (5,31%) érte el 2009-es alapítása óta. A kereszténydemokratákból kiszakadt párt egyfajta átmenetet képez a „régik” (ODS, ČSSD, KSČM, KDU–ČSL) és az új pártok között, hiszen már harmadik ciklusát kezdte meg a parlamentben. A párt abban különbözik az utóbbi hét-nyolc év újonnan megjelent formációitól (mindenekelőtt a VV-től,⁶⁴ az ANO-tól, az Úsvíttől/SPD-től, valamint a ČPS-től) hogy sem a rendszerellenesség, sem a populizmus nem hangsúlyos része a párt ideológiai arculatának.⁶⁵ Egy jobboldali-konzervatív, gazdaságpolitikáját tekintve liberális párt-ról van szó, amelyik a leginkább abban a különbözik a versenytársaitól – és így az ODS-től is –, hogy erősen EU- és európai.

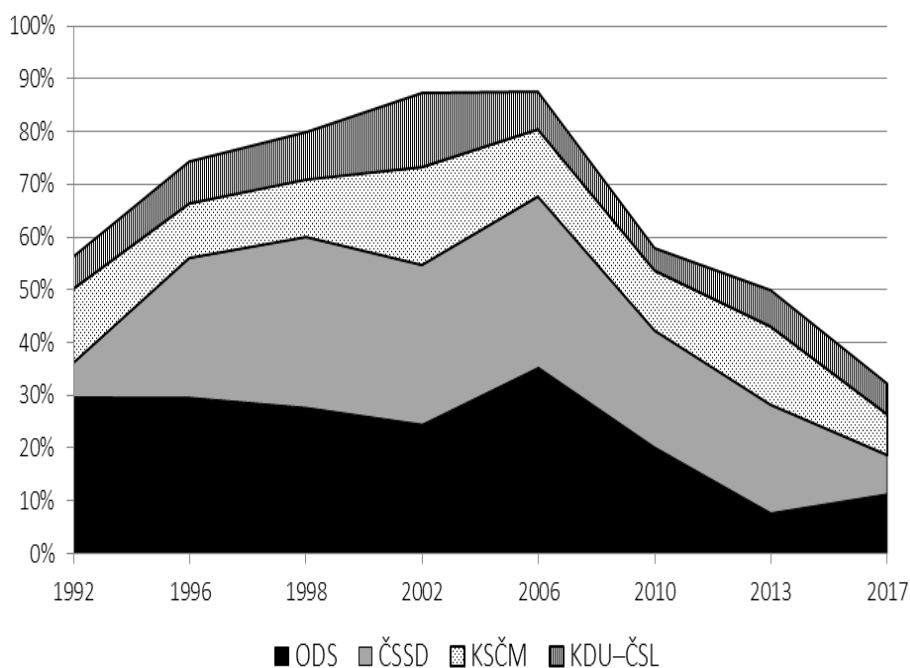
A **STAN** éppen csak átlépte a parlamenti küszöböt (5,18%), és ezzel első alkalommal szerzett saját jogon is képviselést a törvényhozásban (néhány képviselőjük már az előző két ciklusban mandátumhoz jutott a TOP09 listáján). A párt – amint a neve (Polgármesterek és Függetlenek) is tükrözi – első sorban a decentralizációt és a helyi érdekek képviselést állítja programja középpontjába.⁶⁶ Ez a formáció EU-párti, még ha nem is olyan mértékben, mint a TOP09.

Az egyes pártok eredményeinek áttekintése után külön figyelmet érdemel a „régik” pártok 2010-től kezdődő hanyatlása. A négy – a klasszikus párt-családokhoz egyértelműen besorolható – párt (ODS, ČSSD, KSČM, KDU–ČSL) a kezdetektől jelen van a képviselőházban (ez alól csak a kereszténydemokraták 2010-es, átmenetinek bizonyuló kiesése jelent kivételt). Ezek az „állandó szereplők” a 2000-es években – amint a 3. ábrából is kitűnik – még a szavazatok közel 90%-át söpörték be, addig tavaly októberben a választópolgárok már kevesebb, mint harmadának bizalmát nyerték el.

⁶⁴ A populista, elitellenes Közügyek 2010-ben 10,88%-kal került be a parlamentbe, és nyomban része is lett az ODS vezette hárompárti koalíciónak, azonban még a ciklus során marginalizálódott. A párt történetére lásd: Vlastimil HAVLÍK – Vít HLOUŠEK: „Dr Jekyll and Mr Hyde: The Story of the Populist Public Affairs Party in the Czech Republic” *Perspectives on European Politics and Society*, 2014/4.

⁶⁵ A TOP09 történetére és ideológiájára lásd pl. Peter SPÁČ: „New Political Parties in the Czech Republic: Anti-politics or Mainstream?” In: Grigorij MESEŽNIKOV – Oľga GYÁRFÁŠOVÁ – Zora BÚTOROVÁ (szerk.): *Alternative Politics? The Rise of New Political Parties in Central Europe* (Bratislava: Institute for Public Affairs, 2013)

⁶⁶ Lásd a párt honlapát: www.starostove-nezavisli.cz/about

3. ábra

A „régí” pártok szavazataránya Csehországban 1992–2017

Forrás: saját szerkesztés a Cseh Statisztikai Hivatal választási honlapja (www.volby.cz) alapján

5. A kormányalakítás nehézségei

A sokpárti, fragmentált parlamenti erőviszonyok általában nem könnyítik meg a kormányalakítási procedúrát. Amint az 1. táblázat adataiból kitűnik, egy többségi kormány megalakításához az ANO-nak minimum két-, de inkább hárompárti koalícióra lenne szüksége. Szétaprózódott mandátummegoszlás esetén többségi kormány megalakítása leginkább akkor lehetséges, ha pártok versényének van egy világos mintázata, azaz letisztult képet mutat az együttműködési hajlandóság, és a pártok egymástól jól elkülöníthető blokkokra oszthatóak.⁶⁷

⁶⁷ Így pl. Szlovákiában az 1998-as, a 2002-es, a 2006-os vagy a 2010-es választások nyomán is sokpárti, fragmentált parlament alakult, azonban a pártok két, egymástól jól elkülöníthető blokkot (nacionalista-populista vs. liberális) képeztek, ami mintegy egyértelművé tette a pártok együttműködési hajlandóságát.

Csakhogypontosan ez az a feltétel, ami a cseh politika elmúlt két évtizedében általában nem teljesült – természetesen nem függetlenül attól, hogy 1996-tól kezdve négy választás (1996, 1998, 2002, 2006) is olyan eredményt hozott, hogy a stabil, biztos parlamenti többséggel bíró kormány megalakítása lehetetlen vállalkozásnak tűnt.⁶⁸

Ezt követően a 2010-es és az előrehozott 2013-as választások „kegyelmi állapotot” jelentettek abból a szempontból, hogy mindkét alkalommal viszonylag könnyedén sikerült egy stabil parlamenti többséggel rendelkező kormányt összerakni (a teljes képhez azonban az is hozzátartozik, hogy az előbbi kabinet nem töltötte ki a mandátumát). A tavaly októberi választások után előálló parlamenti erőviszonyok ugyanakkor ismét pathhelyzetet eredményeztek, hiszen az ANO messze elmaradt az abszolút többségtől, viszont – legalábbis a választásokat követő három és fél hónapon belül – képtelen volt koalíciós partnert találni. A maga részéről Babiš csak a szélsőséges pártokkal való együttműködést utasította el (már a választásokat megelőzően is), amely az ő értelmezésében az SPD-t és a kommunista pártot jelentette.⁶⁹ Elviekben legkézenfekvőbb talán az előző ciklus koalíciós partnereinek bevonása lett volna, azonban a szociáldemokraták és a kereszténydemokraták is világossá tették, hogy nem hajlandóak folytatni a közös kormányzást, amennyiben a korrupcióval gyanúsított Babiš is tagja lenne a kabinetnek. A másik – Babiš által is szorgalmazott – elvi megoldás a második helyen végzett ODS-szel való szövetkezés lett volna (a két pártnak szűken, bár, de meglett volna az abszolút többsége a képviselőházban), azonban a polgári demokraták is egyértelműen kizárták az együttműködést. A maradék három párt szintén világossá tette, hogy részükről nem jöhet szóba a koalíció. Szintén teoretikus jelleggel felmerülhetne egy ANO kihagyásával megalakított kabinet, azonban ehhez – amennyiben egy többségi kormány lenne a cél – legkevesebb hat párt összefogására lenne szükség, ami aligha lenne járható út. Babiš végül paradox módon pont azzal a két párttal jutott el legalább a tárgyalásig, amelyeket eleve kizárt a szóba jöhető partnerek közül. Az SPD elzárkózott az együttműködéstől, viszont a kommunista párt eleinte nem tartotta kizártnak, hogy támogatnák az új kormányt.⁷⁰

⁶⁸ Erről bővebben lásd: HORVÁTH Attila: *Zárt vagy nyitott? A pártok versenyének struktúrája a visegrádi államokban (1990–2015)* (PhD értekezés) (ELTE Politikatudományi Doktori Iskola, 2017) 143–147.

⁶⁹ Ian WILLOUGHBY: „ANO begin meeting other parties but way forward unclear” *Radio Praha*, 2017. október 22. www.radio.cz/en/section/curraffrs/ano-start-coalition-talks-but-way-forward-unclear Peter LACA: „Babis Is Running Out of Options in Czech Coalition Talks” *Bloomberg* 2017. október 24. www.bloomberg.com/news/articles/2017-10-24/czech-billionaire-cornered-in-coalition-talks-as-options-narrow

⁷⁰ Jan LOPATKA: „Czech far-right party says will not support new government” *Reuters*, 2017. december 21. www.reuters.com/article/us-czech-government/czech-far-right-party-says-will-not-support-new-government-idUSKBN1EF1HX

Ami a kormányalakítás folyamatát illeti, 2017. december 6-án az államfő a közjogi hagyományoknak megfelelően kinevezte Babiš – mint a választáson győztes párt kormányfőjelöltjét – miniszterelnöknek, majd egy héttel később – a miniszterek kinevezésével – a kormány is megalakult.⁷¹ Tekintve, hogy Babiš koalíciós tárgyalásai sikertelenek voltak, egy egypárti kabinet alakult meg, amelyben egyébként a kormánytagok több mint fele párton kívüli politikus.⁷² A cseh alkotmány értelmében – és a parlamentáris kormányforma alapelveiből adódóan – a kinevezett kormánynak 30 napon belül bizalmi szavazást kellett kérnie a képviselőházban.⁷³ A 2018. január 16-án tartott bizalmi szavazást a kormány a várakozásoknak megfelelően elvesztette (mindössze 78 szavazatot kapott a 200 fős képviselőházban, azaz egyetlen másiktól sem érkezett támogató voks).⁷⁴ Az elbukott bizalmi szavazás másnapján a kormány lemondott, majd január 19-én a képviselőház felfüggesztette Babiš mentelmi jogát – megnyitva ezzel a lehetőséget a büntetőeljárás lefolytatására.⁷⁵ Az alkotmány értelmében a köztársasági elnököt második alkalommal is megilleti a kormányfő kinevezésének joga, így január 24-én (három nappal az államfőválasztás második fordulója előtt) Zeman – aki egyértelműen Babiš szövetségese – ismét az ANO elnökét bízta meg a kormányalakítással. Jelen tanulmány lezárásakor még teljességgel bizonytalan volt, hogy mi lesz a kimenetele az újabb kormányalakítási kísérletnek. Ebben a politikai szituációban a cseh alkotmánynak arra a rendelkezésére is utalni kell, miszerint ha a képviselőház ismételen nem szavaz bizalmat a kormánynak, úgy az államfőnek a harmadik körben már azt a személyt kell kineveznie kormányfőnek, akire a képviselőház elnöke javaslatot tesz.⁷⁶ Amennyiben az ilyen módon kinevezett miniszterelnök kormánya is elbukja a bizalmi szavazást, akkor az államfőnek lehetősége nyílik a képviselőház feloszlására, megnyitva az utat az előrehozott választások előtt.⁷⁷

Összegezve a fentieket, 2018. február elején a három legvalószínűbb forgatókönyv a következő volt az ANO részére:

⁷¹ Megjegyzést érdemel ugyanakkor, hogy Klaus, a korábbi államfő csak olyan jelölteket volt hajlandó kinevezni, akik valószínűsítették, hogy meglesz mögöttük a parlamenti többség. Babiš kinevezésével Zeman elnök viszont szakított ezzel a gyakorlattal – erről lásd: Seán HANLEY: „Czechia: a minority administration with big ambitions” *Dr Sean’s Diary* 2017. december 22. drseansdiary.wordpress.com/2017/12/22/czechia-a-minority-administration-with-big-ambitions/

⁷² Lásd a cseh kormány honlapját: www.vlada.cz/en/vlada/

⁷³ 68. cikk (3) bek.

⁷⁴ Jan VELINGER: „Government to resign following failed confidence vote” *Radio Praha* 2018. január 17. www.radio.cz/en/section/news/government-to-resign-following-failed-confidence-vote

⁷⁵ Daniela LAZAROVÁ: „Lower house strips pm of immunity, opening way for criminal prosecution” *Radio Praha*, 2018. január 19. www.radio.cz/en/section/news/lower-house-strips-pm-of-immunity-opening-way-for-criminal-prosecution

⁷⁶ 68. cikk (4) bek. (Egyébként jelenleg a képviselőház elnökét is az ANO adja.)

⁷⁷ 35. cikk (1) bek. a) pont; 17. cikk (2) bek. Az előrehozott választások lehetőségére lásd: Daniela LAZAROVÁ: „Outgoing Czech PM not ruling out early elections” *Radio Praha*, 2018. február 5. www.radio.cz/en/section/curraffrs/outgoing-czech-pm-not-ruling-out-early-elections

- többségi koalíció,
- kisebbségi kormányzás egy vagy több párt külső támogatásával,
- előrehozott választások.

Ami az első két pontot illeti, jelen állás szerint az sem zárható ki, hogy végül Babiš visszalép a kormányfői megbízatástól, ezzel jelentősen javítva az ANO koalíciós esélyeit.

6. Összegzés

Amint a fentiekben rávilágítottam, a 2017. októberi választásoknak és azt követő kormányalakítási procedúrának politikai-politológiai és közjogi szempontból is számos érdekessége akadt és akadhat a közeljövőben. A mintegy két évtizeden át a pártrendszer gerincét alkotó pártok támogatottsága ismét jelentősen zuhant, miközben a szavazatok immár több mint felét az elmúlt években megalakult formációk gyűjtötték be – megerősítve ezzel a kelet-közép-európai pártrendszerek átalakulásáról szóló téziseket.⁷⁸ Ugyanakkor arra is rá kell mutatni, hogy a populista pártok felemelkedése nem is annyira a 2000-es évek végét jellemző gazdasági válság következménye, hanem sokkal inkább a már némileg korábban kialakuló – elsősorban a nagyfokú bizalomvesztésben és kormányválságokban megnyilvánuló – politikai krízis eredménye.⁷⁹ Maga az ANO is a politikai közhangulat romlása által generált innováció egyik sajátos „terméke”. Csakhogy szemben számos, a bizniszpárti/antielitista jegyeket mutató párttal, az ANO a „berobbanását” követően képes volt egy szilárd struktúrát kiépíteni, és ezzel párhuzamosan szavazatarányát jelentős mértékben növelni, megteremtve ezzel annak az esélyét, hogy hosszabb időn keresztül meghatározó szerephez jusson a cseh politikában.

A jelenlegi cseh pártrendszer azonban nem pusztán a pártok körében és támogatottságában bekövetkező „generációváltás” miatt érdemel alaposabb figyelmet. A parlamenti pártok európai összehasonlításban is magas száma, valamint a szélsőséges pártok jelenléte egyes szerzőket arra inspirált, hogy a Sartori-féle polarizált pluralizmus típusát képezzék le a jelenlegi helyzetre.⁸⁰ Bár ahhoz, hogy a jelenlegi struktúra valóban leírható legyen a polarizált pluralizmus kategóriájával, további feltételeknek kellene teljesülnie,⁸¹ viszont kétségtelen, hogy a cseh pártrendszer ebből az aspektusból is vizsgálható a jövőben.

⁷⁸ ÁGH Attila: „Radical party system changes in five East-Central European states: Eurosceptic and populist parties on the move in the 2010s” *Baltic Journal of Political Science*, 2015/4.

⁷⁹ Vlastimil HAVLÍK: „The Economic Crisis in the Shadow of Political Crisis: The Rise of Party Populism in the Czech Republic” In Hanspeter KRIESI – Takis S. PAPPAS (szerk.): *European Populism in the Shadow of the Great Recession* (Colchester: ECPR Press, 2015)

⁸⁰ BALÍK – HLOUŠEK (51. l.) 110.

⁸¹ Ilyen pl. hogy a verseny erősen átideologizált és centrifugális jellegű, azaz széttartó: a pártok egy része a szélek felé nyit – lásd: Giovanni SARTORI: *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis* (Colchester: ECPR Press, 1976 [2005]) 116–123.

Ami az események közjogi oldalát illeti, a politikai patthelyzet nyomán elképzelhető, hogy a cseh alkotmány korábban még nem soha „élesített” rendelkezései is életbe lépnek. Egyrészt ilyen lehet a képviselőház elnöke általi kormányfőjelölés, másrészt pedig a képviselőház államfő általi feloszlatása, amennyiben az előbb említett jelölt által alakított kormány is elbukja a bizalmi szavazást.⁸² Ezen túl ismét felmerülhet a „bizalom nélküli kormányzás” problémája, ami akkor fordul elő, ha egy kabinet a bizalmi szavazás elvesztése – és az esetleges lemondása – után is hosszabb időn át folytatja a kormányzást mint ügyvezető kormány.⁸³ Mindez azért lehetséges, mert az alkotmány – a 30 napon belüli bizalmi szavazás kivételével – nem ír elő határidőket a kormányalakítási procedúrára, így a folyamat jócskán elhúzódhat. Arra, hogy a bizalmi szavazást elbukó – ugyanakkor az államfő által korábban már érvényesen kinevezett – kormány milyen közjogi mozgástérrel rendelkezik, nincsenek konkrét alkotmányi rendelkezések, és a kapcsolódó alkotmánybírószági határozat is csak általános iránymutatást adott.⁸⁴ Zárásként pedig azt érdemes ezzel kapcsolatban megjegyezni, hogy röviddel az októberi választások után Zeman kifejezetten utalt arra, hogy Babiš akár a parlamenti bizalom hiányában is folytathatná a kormányzást egészen 2021-ig, hiszen az alkotmány nem szabályozza, hogy az ilyen esetekben meddig tarthat egy ügyvezető kabinet megbízatása.⁸⁵ Noha az államfő felvetésétől valamennyi párt (az ANO-t is beleértve) elhatárolódott, már egy ilyen „ötlet” puszta felmerülése is kiválóan illusztrálja a választások nyomán előálló helyzet komplexitását.

Kulcsszavak: Csehország, választások, 2017, pártok, pártrendszer

HORVÁTH ATTILA

tanársegéd,

Nemzeti Közszolgálati Egyetem;

Államtudományi és Közigazgatási kar,

Alkotmányjogi Intézet,

horvathattila@uni-nke.hu

⁸² A képviselőház feloszlatására korábban már kétszer is sor került (1998-ban és 2013-ban), de nem a fentebb említett okból.

⁸³ A 2006-os választásokat követően *Mirek Topolánek* egypárti (ODS) kisebbségi kormánya szeptember 4-én lett kinevezve, és bár október 3-án elvesztette a bizalmi szavazást, egészen 2007. januárig hivatalban maradt. *Petr Nečas* kormányának 2013. júniusi lemondása után a köztársasági elnök július 10-én nevezte ki *Jiří Rusnok* szakértői kormányát, amely szintén nem kapott bizalmat a képviselőházban, viszont így is több mint fél éven át hivatalban maradt.

⁸⁴ HALÁSZ Iván: *Államfő, parlament, kormány. Az államszervezet fejlődése a visegrádi országokban 1989. után* (Budapest: Lucidus, 2014). 304–305.

⁸⁵ „Babiš může vládnout bez důvěry celé čtyři roky, naznačil Zeman. Nesmyslné, říkají politici i právníci” *Česká televize*. 2017. november 3. www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/2293075-babis-muze-vladnout-bez-duvery-cele-ctyri-roky-naznacil-zeman-nesmyslne-rikaji